

INFORMACJA I DOKUMENTACJA W NAUKACH TEOLOGICZNYCH

Wzrastająca w postępie geometrycznym ilość fachowych publikacji z dziedziny teologii dyktuje potrzebę efektywnego i wyczerpującego obiegu informacji pomiędzy autorami, wydawcami, bibliotekarzami i całym środowiskiem naukowym, w tym także w poszczególnych dziedzinach nauk kościelnych. Niektórzy utrzymują, że współczesna dynamika rozwoju teologii jest porównywalna z tą, jaką na naszych oczach przeżywa np. elektronika. Znacznie skrócił się dziś okres tzw. „starzenia” się informacji naukowych w teologii. Artykuły sprzed pięciu lat wymagają niezbędnych korekt i uzupełnień. Z tego też powodu specjalnego znaczenia nabiera szybkie i wyspecjalizowane docieranie do wiadomości z zakresu szczególnie ważnego dla użytkownika.

W tej dziedzinie nauki stosowane i cała domena nauk technicznych wypracowały teorię i metodykę tzw. naukowej informacji i dokumentacji. Wyznacznik ekonomii i ergonomii sprawił, że wysiłek informacyjny po prostu stał się opłacalny. Nauki humanistyczne z uzasadnionych powodów (wymóg kreatywności, indywidualizacja działalności naukowej i twórczej) rozwinęły w tym zakresie własną metodykę. Dotyczy to także teologii.

W jej zakres, jak wiadomo, wchodzią szczegółowe traktaty starające się wieloaspektowo naświetlić i zinterpretować Boże Objawienie, docierające do człowieka drogą Pisma św. i Tradycji.

Nie wchodząc w uzasadnione dyskusje nad możliwymi sensami aplikacji pojęcia nauki do teologii, wynikającymi chociażby z pozaempirycznej roli wiary w dziele poznania i w badaniu dyskursywnym, wypada przyjąć za uzasadnioną możliwość zastosowań praxis informacyjnej nauk humanistycznych dla teologii. Wszędzie bowiem tam, gdzie istnieje zamierzony bądź wymuszony przepływ informacji, gdzie komunikowanie leży u podstaw zrozumienia i porozumienia, tam sposoby gromadzenia, uporządkowania, opracowania i przekazania we właściwym kierunku, koniecznej, niezbędnej, przydatnej bądź pożytecznej informacji znajdują swe pełne uzasadnienie. Tak właśnie jest i w przypadku teologii systematycznej, pastoralnej oraz dyscyplin pokrewnych — historii Kościoła, prawa kanonicznego oraz pogranicza religioznawczego (socjologia religii, psychologia religii, religiologia porównawcza itp.).

Chronologicznie przedmiot zainteresowania informacji naukowej w teologii jest wyznaczony przez ewolucję samej teologii. Co prawda pierwsze użycia tego pojęcia w znanym nam sensie datują się dopiero w początkach IV w. (Euzebiusz z Cezarei, *Peri tes ekklesiastikes teologias*) i jeszcze w XIII w. ojciec teologii Zachodu, św. Tomasz z Akwinu w swojej *Summie* preferował określenia w rodzaju „sacra doctrina” lub „sacra pagina” (słowa „teologia” użył zaledwie 3 razy), to jednak przed-

miot zainteresowania tej wiedzy pozostał nie zmieniony od chwili, gdy celnik Mateusz, lekarz Łukasz, rybak galilejski Jan zredagowali świadectwa o Jezusie Chrystusie. Przez blisko dwa tysiące lat wokół zapisu ich ksiąg narosła rękopiśmiennicza i edytorska literatura — wielowiekowy świat teologii wymagający nici Ariadny, by nie zagubić się w labiryncie opinii, mniemań, sądów, interpretacji i poglądów o zasadniczym ciężarze egzystencjalnym, a więc i naukowym.

PRZEDMIOT INFORMACJI I DOKUMENTACJI NAUKOWEJ W TEOLOGII

Rezultatem poznania teologicznego jest w chrześcijaństwie przede wszystkim świadectwo. Konkretyzuje się ono najpierw w wymiarze subiektywnym, jako określony zasób wiedzy opanowanej i utrwalonej przez człowieka. Zewnętrznym wyrazem poznania w wymiarze podmiotowym może być zachowanie, gest czy wypowiedź słowna. Metody informacyjne zaczynają jednak swą operatywność w momencie, gdy świadectwo poznania, bądź przeżycia zostaje zwerbalizowane w sposób trwały, gdy pojawi się dokument w sensie informacyjnym. Przedmiotem bowiem przetwarzania informacji, zwłaszcza naukowej, mogą być dokumenty publikowane (w szerszym sensie także na prawach rękopisu), służące wymianie poglądów zgodnej z zasadami pracy naukowej — a więc uźródłowione, poprawne logicznie, opracowane odpowiednio do wymagań etyki pracownika nauki.

Poglądy poszczególnych ludzi, zwielokrotnione zbliżonymi świadectwami innych, układają się w systemy poglądów, tendencje i kierunki. Są one treścią doktryn, stanowią przedmiot wykładów w instytucjach dydaktycznych i naukowych (uniwersytety, biblioteki, instytuty, wydziały, towarzystwa itp.), a przez to stanowią naturalne środowisko informacyjne, wymagające i zarazem pozwalające realizować podstawowe zadania naukowej informacji i dokumentacji.

Podstawowe znaczenie ma przyjęta klasyfikacja dyscypliny naukowej — teologii. Na przestrzeni dziejów wypracowano wiele jej podziałów, służących zarówno naukoznawstwu, organizacji procesu dydaktycznego, jak i działalności bibliotecznej, edytorskiej (katalogi, indeksy).

ORGANIZACJA PROCESU INFORMACYJNEGO W TEOLOGII

Specyfika przedmiotu informacji i dokumentacji w teologii (obok publikacji także świadectwa i zachowania religijne) znacznie przekracza zakres typowych metod tego typu działalności usługowej w nauce. Dokumentowanie np. zdarzeń liturgicznych, przeżyć i świadectw duchowych wykracza jakby poza definicje typowej działalności informacyjnej, ale z kolei zachowuje swój sens ze względu na specyfikę teologii. Jak np. dokumentować *sensus fidelium*, aby mógł stać się w pełni miejscem teologicznym, za jakie uznawał go już Melchior Cano w XVI w.? Albo jak zestawić obok siebie teologicznie ważne świadectwa św. Jana od Krzyża i św. Ignacego Loyoli w kwestii doznania bliskości Boga, skoro obaj wyrażają je zupełnie odmiennymi kategoriami?

Jedynie więc do pewnego stopnia informatyk teologiczny może wykorzystywać doświadczenie swych kolegów pracujących w dziedzinie informacji dla nauk pozytywnych czy stosowanych. Miejsce, gdzie metody te pokrywają się, są publikacje naukowe. Obowiązują tu te same zasady organizacji i sporządzania opracowań informacyjnych.

Cykl badań naukowych rozwija się przede wszystkim w środowiskach akademickich. Kościół stał się inspiratorem i protektorem odnowionej akademii platońskiej w formie średniowiecznych uniwersytetów, które po dzień dzisiejszy, niezależnie od stopnia identyfikacji z katolicyzmem są podstawową strukturą dydaktyczną w nauce.

Kościół prowadzi dziś uniwersytety, z których wiele o zasięgu międzynarodowym (Gregorianum, Uniwersytet Laterański, Urbanański i in.), akademie (Antonianum, Anselmianum, Akademia Dyplomacji) oraz lokalnym. Szczególna rola przypada też samodzielnym, bądź afiliowanym Wydziałom Teologicznym. Niektóre z nich swym autorytetem i rozległością badań są nieomal „miniaturowymi uniwersytetami teologicznymi” (Fulda, Chur).

Poza cyklami podstawowymi wykładów i prac seminaryjnych organizowane są kongresy i zjazdy naukowe. Uznana wartość naukową posiadają międzynarodowe kongresy eucharystyczne, mariologiczne, józefologiczne oraz organizowane okazjonalnie monotematyczne imprezy naukowe tego typu. W Polsce rolę taką spełniają Kongresy Teologów Polskich oraz tzw. Doroczne Wrocławskie Dni Duszpasterskie, Kursy Homiletyczno-katechetyczne (ATK), Tydzień Eklezjologiczny, Tydzień Filozoficzny (KUL).

Zwykle jednak cały ciężar pracy własnej studenta i wykładowcy przenosi się na biblioteki. W dziedzinie religioznawstwa i teologii do czołowych ksiąźnic w Polsce należy zaliczyć Bibliotekę Uniwersytecką KUL, Bibliotekę Jagiellońską, Bibliotekę Akademii Teologii Katolickiej, Bibliotekę Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. Ponadto istnieje cały szereg mniejszych kościelnych bibliotek teologicznych seminaryjnych, zakonnych, Papieskich Wydziałów Teologicznych. W tej grupie znajduje się też Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej.

W zakresie działalności informacyjnej biblioteki naukowe powinny pełnić dwie funkcje. Pierwsza z nich to informacja o własnych zbiorach, druga z kolei to zaspokajanie innych, przeważnie bibliograficznych potrzeb użytkowników informacji. Głównym narzędziem służb informacyjnych i bibliotecznych są więc zarówno katalogi biblioteczne, jak i własne wydawnictwa informacyjne, a w niektórych bibliotekach także zautomatyzowane systemy informacyjno-wyszukiwawcze.

Warunkiem dobrej informacji o zbiorach biblioteki, a tym samym ich właściwego wykorzystania jest przestrzeganie ogólnie obowiązujących norm opracowania zbiorów bibliotecznych oraz szeregowania kart katalogowych. Tworzenie katalogu alfabetycznego nie powinno rodzić trudności, jeśli uwzględnimy normę PN-80 N-01223. Bardziej skomplikowana jest budowa katalogu rzeczowego. W tym przypadku pomocna może okazać się praca T. Głowackiej „Katalogi rzeczowe” (Warszawa 1975) oraz materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Kadry Kierowniczej Bibliotek Teologicznych w Polsce, która odbyła się w Lublinie w 1981 r. Nieodzowne wydają się też korzystanie z doświadczeń innych bibliotek teologicznych. Stosowanie w bibliotekach naukowych „własnych” przepisów opracowania zbiorów i szeregowania kart katalogowych może przyczynić się do stworzenia aparatu informacyjnego, który nie sprostą podstawowym wymogom i potrzebom informacyjnym nowoczesnej nauki.

W systemie informowania czytelników — studentów oraz pracowników nauki ważne miejsce zajmują ogólne i specjalistyczne wydawnictwa informacyjne. Mimo to problematyka tego typu wydawnictw nie

znalazła do chwili obecnej szerszego odzwierciedlenia w literaturze przedmiotu. Prace A. Sitarskiej i H. Zasadowej „Specjalistyczne wydawnictwa informacyjne” (Warszawa 1972), oraz H. Zasadowej „Wydawnictwa informacyjne” (Warszawa 1983) nie zawierają ani analizy, ani przeglądu informatorów teologicznych. Tym niemniej opracowania te są cenne, gdyż zajmując się teoretyczną stroną zagadnienia, podają typologię wydawnictw informacyjnych.

Różnorodność informatorów stwarza podstawę do ich systematyzacji. Można tego dokonać w oparciu o kilka kryteriów. Ze względu na rodzaj zawartych wiadomości dzieli się je na bezpośrednie i pośrednie. Pierwszy typ wydawnictw informacyjnych zawiera wiadomości faktograficzne o ludziach i zdarzeniach, wyjaśnia znaczenia wyrazów lub podaje ich różnojęzyczne odpowiedniki. Do tej grupy informatorów zaliczamy: encyklopedie, słowniki rzeczowe (definicyjne, przekładowe, językowe), informatory geograficzne, wydawnictwa statystyczne, słowniki biograficzne, wydawnictwa genealogiczne, spisy osób, spisy instytucji, kalendaria życia i twórczości oraz informatory o cmentarzach. Drugi z kolei typ wydawnictw informacyjnych zawiera informacje pośrednie, głównie o poszukiwanym przez użytkowników informacji piśmiennictwie. Są to więc: drukowane katalogi bibliotek, katalogi centralne, indeksy, drukowane wykazy nabytków, katalogi księgarskie i wydawnicze oraz różnego rodzaju bibliografie. Ze względu na zakres dziedzinowy wyodrębniamy informatory ogólne i specjalistyczne. Ze względu na formę wydawniczą informatory mogą występować jako wydawnictwa ciągłe i zwarte. Z uwagi na zasięg chronologiczny rozróżnia się informatory o charakterze bieżącym lub retrospektywnym. Mając następnie na względzie zasięg terytorialny przyjmuje się podział na informatory międzynarodowe, narodowe, regionalne itp. W praktyce kryteria podziałów niekiedy krzyżują się. Przykładem wydawnictwa typu pośredniego są m.in. słowniki bio-bibliograficzne.

Kościelne biblioteki teologiczne dysponują łącznie różnorodnym i bogatym materiałem informacyjnym, na który składają się wyżej wymienione typy wydawnictw informacyjnych. Na pełne ich wykorzystanie w skali ogólnokrajowej nie pozwala jednak brak przeglądów i bibliografii specjalistycznych wydawnictw informacyjnych znajdujących się w naszych bibliotekach teologicznych. Lukę tę wypełnia częściowo K. Klauzy „Przewodnik po literaturze teologicznej” (Katowice 1985). Wydawnictwo to obejmuje informatory znajdujące się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Odnotowano tam około 1080 specjalistycznych wydawnictw informacyjnych, w tym niemal 900 zagranicznych lub wydanych za granicą o profilu zarówno interdyscyplinarnym, jak i wąskospecjalistycznym.

Znajomość tego typu pomocy informacyjnych ma podstawowe znaczenie dla każdego pracownika naukowego, w tym także dla pracowników bibliotek, redakcji wydawniczych, specjalistycznych instytucji naukowo-usługowych, za jakie zwykle się uważać ośrodki informacji naukowej. Pracownicy tych ośrodków stanowią, obok służb bibliotecznych, podstawowy personel dużych bibliotek uniwersyteckich. Ich rola sprowadza się nie tyle do nabywania, opracowywania, przechowywania i udostępniania zbiorów danej ksiąźnicy, ile raczej do umiejętnego, zgodnego z wymogami zawodu informowania użytkowników o źródłach służących rozwiązaniu ich naukowych potrzeb. Niekiedy efektem pracy służb dokumentacyjnych stają się gotowe opracowania, mające formę

tematycznych zestawień bibliograficznych (tzb), tematycznych zestawień dokumentacyjnych (tzd), abstraktów czyli bibliografii adnotowanej (zracjonalizowanej), czy tzw. informacji ekspresowej. Ostatnio do podstawowych form informacji naukowej dołączono aspektowe wydruki komputerowe.

Z powołanych dotychczas do życia systemów informacji i dokumentacji naukowej w teologii, wykorzystujących technikę komputerową, należy wymienić:

1. TLN (Theological Library Network) — zorganizowany w Rzymie przez werbistę O. Ralpa Wiltgena. Zamierzeniem systemu było etapowe dochodzenie do samodzielności informacyjnej od wstępnego uzależnienia się od dużych sieci informacyjnych działających w bibliotekach amerykańskich. System TLN pracował w I etapie z:

a. OCLC (On Line Computer Library Center) z siedzibą w Dublin (Ohio). Baza danych systemu wynosiła na początku lat osiemdziesiątych 8 mln opisów pozycji znajdujących się w 2600 bibliotekach uczestniczących.

b. RLIN (Reasearch Library Information Natwork Incorp.) z siedzibą w Stanford (California). Bank danych w w/w okresie wynosił 4,5 mln opisów, które można opracowywać aspektowo, na zadany systemowi temat.

c. WLN (Washington Library Natwork) zlokalizowany w Olympii (Washington). Regionalny system informacyjny, zrzeszający 75 bibliotek z bankiem danych ok. 34 mln opisów, dostępnych w układzie przedmiotowym i autorskim.

d. LC MARK (Library of Congress) w Washington. Oferuje użytkownikowi m.in. zapisy pozycji skatalogowanych od 1968 r. z możliwością wykorzystywania ich na domowym komputerze.

5. BLAISE (British Library Automated Information Service) z siedzibą w Londynie. Podobnie jak LC MARK oferuje użytkownikom katalog zapisany na dysku, do indywidualnej obróbki.

6. BIS (Bowker Information Service) w Nowym Jorku. System powstały w 1981 r. staraniem Bibliographic Retrieval Service. W dziale Bibliographic Retrieval Services (BRS) zawiera ok. 50 000 opisów.

7. DATEN ERFASSUND MARIOLOGIE, organizowany przez Internationaler Mariologischer Arbeitskreis w Kevelaer (Kapellenplatz 35, D-4178 Kevelaer DEN) z inicjatywy ks. Julio Miguela Garcia Llovera.

8. BIBLIE ET INFORMATIQUE — Stowarzyszenie międzynarodowe z siedzibą w Opprebaix (5974, Rue de la Bruyere 13, Belgia) przygotowuje wyspecjalizowane programy użytkowe i opracowania książkowe z zakresu biblistyki przy wykorzystaniu techniki komputerowej. W prace zaangażowany jest zespół osób świeckich i benedyktynów z Maredsous, pod kierunkiem O. Ferdynanda Poswicka OSB.

W Polsce staraniem ks. Mendali przy ATK organizowane jest polskie centrum zastosowań techniki komputerowej w pracach biblistów.

W środowisku KUL podjęto wstępne prace przygotowawcze dla wprowadzenia techniki obliczeniowej do prac redakcyjnych Encyklopedii Katolickiej. Do chwili obecnej przygotowano projekt języka wyszukiwawczego i bank danych z zakresu haseł odsyłaczowych.

Pomimo zrozumienia dla potrzeb fachowej służby informacyjnej, w naukach kościelnych w chwili obecnej istnieje praktycznie tylko jeden ośrodek, który pod auspicjami Kościoła prowadzi bieżące prace dokumentacyjne w ścisłym tego słowa znaczeniu. Jedynie bowiem ośrodek

działający przy Instytucie Tomistycznym w Warszawie, zorganizowany i prowadzony staraniem Ojców Dominikanów, analizuje i opracowuje informacyjnie bieżącą literaturę fachową dla potrzeb otwartej obsługi informacyjnej. Posiada on także interesujący, własny system klasyfikacji dokumentowanej literatury. W początkach bieżącego dziesięciolecia ośrodek ten dysponował ponad 2 mln. analiz dokumentacyjnych z zakresu filozofii i teologii.

Tego typu prac nie podjął Ośrodek ABMK a także Oddział Informacji Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. Jego realne możliwości personalne pozwalają bowiem jedynie na prowadzenie specjalistycznej obsługi Czytelnii Profesorskiej, Bibliograficznej oraz udzielanie odpowiedzi na bieżące kwerendy biblioteczne. Tymczasem zarówno zbiory tej zasłużonej ksiąźnicy, jak i aspiracje wielu jej pracowników mogą stanowić obiecujące zaplecze dla prowadzenia stałej działalności informacyjno-dokumentacyjnej, której zewnętrznym przejawem mógłby być biuletyn informacyjny przynajmniej dla literatury związanej z naukami kościelnymi. W krajowej sieci informacji naukowej, z której czerpią nie tylko użytkownicy indywidualni, ale przede wszystkim instytucje naukowe i popularyzatorskie, literatura z religioznawstwa (w tym także problematyka Kościoła) jest fachowo dokumentowana przez ośrodki świeckie. Nie brak przy tym wyraźnie zauważalnego wpływu uwarunkowań ideologicznych, nie równoważonych czy przewyżczonych obiektywizującymi efektami pracy ośrodków kościelnych. Stąd słuszne mogą być sugestie organizacji większej liczby ośrodków informacji dla nauk kościelnych, najlepiej pod auspicjami zakonów, bądź dużych placówek naukowych. Zadaniem ich byłoby opracowanie bieżącej literatury filozoficzno-teologicznej dla potrzeb wytypowanych grup użytkowników. Powstanie takich ośrodków pozwoliłoby nawiązać instytucjonalną wymianę międzynarodową z podobnymi ośrodkami w innych krajach. Tą drogą stworzonoby naturalne warunki do szybszej niż dotychczas recepcji publikacji obcych i zarazem przekaz danych o polskich publikacjach na tematy szeroko pojętej problematyki kościelnej.

Wydaje się, że otworzone na ATK i KUL studia specjalistyczne z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej przygotowują personel dla podjęcia wspomnianej inicjatywy organizacyjnej. Oby wysiłek wykładowców i samych studentów, pozbawionych praktycznie odpowiednich pomocy naukowych, wyprofilowanych na dyscypliny kościelne, nie został zaprzepaszczony, lecz służył jak najlepiej nauce i Kościołowi. Nadal brak zadawalającego podręcznika dla specjalizacji informacyjnej. Dotkliwym mankamentem jest brak doświadczeń i praktycznych spostrzeżeń z funkcjonowania systemów informacyjnych w Kościele. To, co można pokazać studentom z bieżącej pracy ośrodków informacji i dokumentacji, ogranicza się wciąż do placówek pozakościelnych. Tymczasem postęp wiedzy dyktuje swoje prawa. Coraz szerzej wprowadza się do działań dokumentacyjnych nowe techniki małej i dużej mechanizacji. Rośnie potrzeba specjalistycznych studiów, dla których brak sprzętu a niekiedy samych wykładowców.

Jednakże korzyści płynące z dobrze poprowadzonej działalności informacyjnej skłaniają do sądu, że prędzej czy później zaczną się wyściąg z utraconym czasem.